

İktisatçı gözüyle

İslam ve faiz

Hasan Gürak

www.hasmendi.net

hamsendi@gmail.com

İzmir, Eylül-2010

İçindekiler

Faiz hakkında	1
Kur'an'da faiz	3
Kur'an'da faizle ilgili ayetler (iniş sırasına göre):.....	4
Hadislere göre faiz:	6
İslam Ansiklopedisine göre faiz	10
Üç tür faiz hakkında görüşler.....	11
İlmihal'e göre faiz.....	17
Prof. Dr. H. Karaman'a göre faiz:	20
Özetle.....	22
KAYNAKLAR	24

Faiz hakkında

İslami inanişaya göre "faiz haramdır". Faizin haram olmasına gerekçe olarak da öncelikle Kur'an'daki ilgili ayetler gösterilir ve ardından hadislerden örnekler verilir. Sade dindar kişiler de bilgili ve yetkin olduklarına inandığı kişilerin bu konudaki görüşlerine ve yorumlarına itibar eder ve faizin haram olduğuna inanır.

- Bu çalışmanın temel amacı faiz olgusunu Kur'an'a göre açıklamaya çalışmaktır. Din bilgini olmadığım için Kur'an'da söz edilen faiz olgusunun günümüzdeki faiz anlayışına ve uygulamalarına ışık tutup tutmadığı ile ilgilidir. Faiz konusunda çalışmaya başlamadan önce elbette bu konuda Kur'an'ın, hadislerin ve İslam din bilginlerinin görüşleri hakkında bilgi sahibiydim. Ayrıca, daha önce yazılarımda açıkça belirttiğim gibi faizi emek harcanmadan elde edildiği için "kazanılmamış gelir" olarak tanımlamış ve bu tür faizin olmadığı bir iktisadi düzenin daha az sorunlu, daha çok verimli ve topluma daha yararlı olacağı düşüncesinde olduğumu belirtmiştim (Gürak, İktisat-2, www.hasmendi.net). Ancak, temel ilkelere bir fark olmamasına karşın bizlere Kur'an'ın yasakladığı faiz denen şeyin aslında ne Kur'an'da ne de hadislerde yapılmış açık bir tanımı yoktu. İşte bunun üzerine acaba Kur'an faiz hakkında ne diyor? Diye başkalarının anlattıkları ile yetinmek yerine kendim bir araştırma yapmaya karar verdim.

Kur'an faiz hakkında ne diyor? Sorusuna yanıt ararken din bilgini olmadığım için faiz olgusunu bir iktisatçı gözüyle değerlendirmeye çalıştım. Dolayısıyla yanıtını aradığım soruya dini açıdan değil, iktisat bilimi açısından baktım. Bunun en temel nedeni faizin bir iktisadi olgu olmasıdır. Kur'an bir iktisat kitabı olmadığına göre Kur'an'da sözü geçen iktisadi olguyu iktisadi bakış açısıyla değerlendirmenin daha doğru olacağını düşündüm. Din bilgini olan kişiler daha sonra yaptığım araştırmanın bulgularının ne kadar İslami değerlere uygun olup olmadığını değerlendirebilirler. Ancak, tekrar etmekte yarar görüyorum, iktisadi bir olgu olan faizin din bilginlerinden önce iktisatçılar tarafından ele alınıp, incelenmesinin, yorumlanmasının daha doğru olacağı düşüncesindeyim.

- Aşağıda öncelikle Kur'an'ın faiz hakkında neler söylediğini inceleyeceğiz. Araştıracığımız ilk şey Kur'an'da bir faiz tanımı olup olmadığıdır. Varsa bu tanım günümüz iktisadi ilişkilerini ne derece kapsamaktadır?

- Eğer Kur'an'da söz edilen faiz günümüz iktisadi ilişkilerini ve özelliklerini açıklamaya yeterli olmuyorsa ki bu çok doğaldır çünkü Kur'an bir iktisat ders kitabı değildir, bilinen Hadislerdeki faiz ile ilgili görüşlerden yararlanmaktadır.
- Üçüncü olarak Kur'an ve faiz ile ilgili başvuracağımız kaynaklar İslam Ansiklopedisi ve Diyanet İşleri Başkanlığı'nın İlmihal'idir. Maalesef İslam Ansiklopedisi'nde birçok yerde tekrarlar var ve bu okumayı yorucu yapıyor. Ama gene de çok önemli bir kaynak olduğundan orada faiz ile ilgili verilen mesajlar üzerinde analiz yapılacaktır.
- Kişisel görüşler ve yorumlar üzerinde durmayacağız. Çünkü çok sayıda farklı görüş ve yorumlar var ve maalesef iktisadi bir olgu olan faiz hakkında görüş bildiren ve yorum yapan kişilerin çoğu ne iktisat eğitimi almış ne de iktisadi bilgileri özümsemiş kişiler. Türkiye'de faiz konusunda yorum yapan ve bir anlamda fetva veren ama **iktisat bilimini bilmeyen, iktisadi ilişkilerin içeriğini tam algılayamayan** çok sayıda İslami hukuk veya din uzmanı kişi var. Bu durum faiz olgusunun sağlıklı analizinin ve anlaşılmasının önünde ciddi bir engeldir. Örneğin, faiz konusunda yorumlarıyla tanınmış Prof. Karaman maalesef "faiz-rant" kavramları arasındaki farkı bile bilmeden faiz ile ilgili kesin hükümler vermektedir.
- Bu çalışmada kullanılan ve kaynakta yer alan faiz ile ilgili İslami metinlerin hemen hemen bütününde kullanılan Türkçe günümüzde kolay anlaşılabilir bir Türkçe değil. Hatta kullanılan dile Türkçe demek bile yanlış olur; Medrese Türkçesi veya Osmanlıca veya demek daha doğru olur. Böyle olunca içeriğinin küçük bir azınlık dışında kalanlar için anlaşılması neredeyse olanaksız. Eğer yazılanları "doğru" anlamaya çalışmakta ısrarlı iseniz ve günümüz Türkçesini kullanıyorsanız mutlaka yanınızda Osmanlıca-Türkçe bir sözlük bulundurmak gerekir; benim yaptığım gibi.

Aslında bütün yazılar günümüzde konuşulan Türkçeye özen ve saygı göstererek yeniden yazılsa çok iyi olur. Böylece yazılanları anlayanların sayısı artar, eğer yazılanların herkes tarafından okunması ve anlaşılması isteniyorsa. Ama amaç bu değilse ve küçük bir azınlığın anlaması yeterli deniyorsa, o zaman şu soruya yanıt bulmak gerekir: "**Halkı nasıl aydınlatacaksınız?**" Okuduğum faiz ile ilgili metinler şimdiki haliyle bana Osmanlı medrese düzeni ders kitaplarını özelliklerini anımsatıyor; en önemli fark metinlerin salt Arapça olmaması, Arapça-Türkçe karışımı olması. Dolayısıyla çok az sayıda kişi okuduklarını tam olarak anlayabiliyor. Konuya ilgi duyan ama ne Arapça öğrenmeye zamanı ve hevesi olan ne de elinin

altında sözlük bulunmayanlar ise metinlerdeki görüşleri ve kavramları "ezberlemek" zorunda; çünkü ancak bu sayede okuduklarını "anlamış gibi" görüntü verebilirler, görüş ileri sürebilirler. Zaten pek çok kerameti kendinden menkul din uzmanı böyle yapmıyor mu?

Ne demek istediğimi anlatmak için iki örnek vereyim: Acaba kaç kişi ribe'l-fadl ve ribe'n-nesie kavramlarının anlamlarını bilir? Ben bilmiyordum, şimdi ise notlarıma bakarak anımsamaya çalışıyorum.

Kur'an'da faiz

İslam'da faizle ilgili görüşler-yorumların genellikle dini konularda eğitimli-bilgili kişilerden yani din-bilginlerinden, özellikle de İslami hukukçulardan geldiğini gözlemliyoruz. Ancak bu kişilerin genellikle iktisadi konularda yeterince bilgi sahibi olduklarını söylemek pek mümkün değildir. Bir başka deyişle, iktisadın bir konusu olan faiz genellikle iktisat eğitimi almamış İslam din bilginleri tarafından yorumlanır ve bu görüşler-yorumlar genel anlamda geçerli kabul edilir. Oysa tam tersi olsa ve iktisat eğitimi almış kişiler dini konularda fetva vermeye kalkışsalar herhalde en büyük tepkiyi din bilginlerinden alırlardı. Din bilginlerinin "dini konularda eğitimin ne? Neyi, ne kadar biliyorsun? Diye tepki göstermesi çok haklı bir tepki olurdu, herhalde. Ancak bu durumun tam tersinin de geçerli olabileceği neden kabullenmez? Bir din bilginini neden bir iktisadi olgunun açıklanmasında bir iktisatçıdan daha yetkin olsun? Eğer din bilginlerinin her şeyin en iyisini bildikleri öngörüsü varsa başka. O zaman "her şeyi bilenine verin-yaptırın" hadisinin ne anlamı kalır?

İnsanlar elbette iyi bilmedikleri konularda o konuyu kendilerinden daha iyi bildiklerine inandıkları kişilerin görüşlerine-yorumlarına "mutlak doğru" olarak kabul etmese bile değer vermeli, göz ardı etmemelidir. Faiz konusunda da genel kabul faizin haram olduğu yönündedir. Bunun için herhangi bir din bilginine veya Arapça bilmeye gerek yok, Kur'an'ın Türkçe açıklamasına bakıldığında dört ayette (**Rûm Sûresi** 39, **Nisâ Sûresi** 160-161, **Âl-İ İmrân Sûresi** 130, **Bakara Sûresi** 275-276-278) açıkça faizin alınmaması gerektiği söylenir. Hatta **Bakara Sûresi**'nde faizin haram olduğu çok açık bir dille belirtilir. Burada önemli soru şudur: Kur'an faizin ne olduğunu da açıklıyor mu?

Bu sorunun yanıtını alabilmek için faizle ilgili ayetlere göz atalım.

Kur'an'da faizle ilgili ayetler (iniş sırasına göre):

1- RÛM SÛRESİ

39. İnsanların malları içinde artsın diye faizle her ne verirsiniz, Allah katında artmaz. Ama Allah'ın hoşnutluğunu isteyerek her ne zekât verirsiniz; işte bunu yapanlar sevaplarını kat kat arttıranlardır.

Faizle ilgili bu ilk ayette henüz bir yasaklama görünmüyor, yalnızca faizden kaynaklanan artışın Allah katında artmayacağı vurgulanıyor. Buna karşın zekât vermenin iyi bir şey olduğu, sevapları artıracığı vurgulanıyor.

2- NİSÂ SÛRESİ

160,161. Yahudilerin yaptıkları zulüm ve birçok kimseyi Allah yolundan alıkoymaları, kendilerine yasaklanmış olduğu hâlde faiz almaları, insanların mallarını haksız yere yemeleri sebebiyle önceden kendilerine helâl kılınmış temiz ve hoş şeyleri onlara haram kıldık. İçlerinden inkâr edenlere de acı bir azap hazırladık.

160. ve 161. ayetler yasak olduğu halde faiz aldıkları için Yahudileri eleştiriyor. Ancak Müslümanlar için faizi yasaklayıcı bir görüş yok.

3- ÂL-İ İMRÂN SÛRESİ

130. Ey iman edenler! Kat kat arttırılmış olarak faiz yemeyin. Allah'a karşı gelmekten sakının ki kurtuluşa eresiniz.

Hicretten iki-üç yıl kadar sonra nazil olan bu ayet, faizi kesin olarak yasaklayan ilk ayettir (İslam Ansiklopedisi). Ayette kullanılan ifade "kat kat faiz yememek". Ancak ayette ne bir faiz tanımı var ne de "kat kat" faizin ne olduğu ne de borç koşulları açıklanıyor. Kur'an yorumcularının (müfessirlerin) görüşlerine göre, "Cahiliye" devrinde borç alan Araplar borcunu faiziyle birlikte zamanında ödeyemediği zaman borcun süresi uzatılıyor ama yeni borca ek-faiz talep ediliyormuş. Dolayısıyla, "kat kat" ifadesiyle kast edilen faizin kendisi, az veya çok ek faiz uygulaması değil.

Sonuç olarak artık faizin yasaklandığını öğreniyoruz ancak hala faizin ne tanımı var, ne de koşulları hakkında bir bilgi.

BAKARA SÛRESİ

275. Faiz yiyenler, ancak şeytanın çarptığı kimsenin kalktığı gibi kalkarlar. Bu, onların, "Alışveriş de faiz gibidir" demelerinden dolayıdır. Oysa Allah, alışverişi helâl, faizi haram kılmıştır. Bundan böyle kime Rabbinden bir öğüt gelir de (o öğüte uyararak) faizden vazgeçerse, artık önceden aldığı onun olur. Durumu da Allah'a kalmıştır. (Allah, onu affeder.) Kim tekrar (faize) dönerse, işte onlar cehennemliklerdir. Orada ebedî kalacaklardır.

276. Allah faiz malını mahveder, sadakaları ise artırır (bereketlendirir). Allah, hiçbir günahkâr nankörü sevmez.

278. Ey iman edenler! Allah'a karşı gelmekten sakının ve eğer gerçekten iman etmiş kimselerseniz, faizden geriye kalanı bırakın.

279. Eğer böyle yapmazsanız, Allah ve Resûlüyle savaşa girdiğinizi bilin. Eğer tövbe edecek olursanız, anaparalarınız sizindir. Böylece siz ne başkalarına haksızlık etmiş olursunuz, ne de başkaları size haksızlık etmiş olur.

Faizin yasak olduğu bir kez daha ve çok açık bir biçimde belirtiliyor ve faiz almaktan kaçınılmazsa "Allah ve Resûlüyle savaşa girdiğinizi bilin" diye de uyarıyor.

Ancak, bu ayetlerde de ne faizin bir tanımı var, ne haram kılınma nedenleri ne de zararlarının neler olduğu hakkında bilgi-açıklama. Bu görüşü Diyanet İşleri Başkanlığı'nın hazırlattığı İlmihal de açıkça belirtir.

Kur'an'da faiz (ribâ) yasağına değişik üslûp ve anlatım tarzlarıyla birden çok yerde temas edilir. Fakat hiçbirinde ribânın tanımı yapılmaz, ayırıcı özellikleri ve kapsamı belirtilmez.

(İlmihal)

Acaba bu konuda hadisler bize yardımcı olabilir mi?

Hadislere göre faiz:

Diyanet İşleri Başkanlığı'nın İlmihal'ine göre, Sünnet'te bir faiz tanımı yapılmamaktadır.

Hz. Peygamber'in sünneti, Kur'an'ın koyduğu "faiz yasağı" ilkesini açıklamış, uygulamasını göstermiş, ayrıca Kur'an'da işaret edilmeyen bazı işlemleri de faiz olarak nitelendirip yasaklamıştır.

Meselâ, Hz. Peygamber Vedâ haccında şöyle buyurmuştur. "Dikkat edin. Câhiliye döneminin faizlerinin hepsi de kaldırılmıştır. Ana paralarınız sizindir. Bu suretle ne haksızlığa uğratılmış, ne de haksızlık yapmış olursunuz..."

Buna ilâve olarak Hz. Peygamber, kendi döneminde uygulanan işlemleri ve alım satım türlerini de, ya faize yol açacağı, ya da faiz olduğu için yasaklamıştır. (İlmihal)

Örneğin, altın karşılığında altın, gümüş karşılığında gümüş, buğday karşılığında buğday, arpa karşılığında arpa ve tuz karşılığında tuz satılması yasaklanmıştır. Ancak, eşit miktarlarda ve peşin ödeme yapıldığında yasak geçerli değildir. Burada akla şöyle bir soru geliyor: Eğer söz konusu ürün ve fiyatı da "aynı" ise ve peşin ödeme yapılıyorsa neden alış veriş yapılsın? Bununla ilgili mantıklı olan açıklama "vadeli satış" yapılmasına engel olmak olmalı. Çünkü vadeli satış söz konusu olduğunda vade sonunda taraflardan birinin kazanç veya zararda eşitsizliğe (haksızlığa) uğrayacağı öngörülmekte ve bunun önüne geçilmek istenmektedir.

Ancak, Diyanet'in İlmihal'ine göre; "... kuru hurma ile yaş hurmanın, iyi cins hurma ile kötü cins hurmanın fazlalıkla değişimi" de yasaklanmış, yalnızca "peşin ödeme" yapılması ve "tartıların eşit olması" durumunda izin verilmiştir. Aynı konuya İslam Ansiklopedisi'nde de yer verilir.

Hz. Peygamber'in (as) esasta borç faiziyle hiç bir alakası olmadığı halde, kaliteli bir hurma ile kalitesiz bir hurmayı, kalitesizin miktarını fazla tutarak mübadele eden hizmetçisine, "Katladın, riba yaptın." (Müslim, Müsâkât/99) buyurması, yani peşin bir mübadelede cereyan eden faizi bile 'katlamak' olarak tavsif etmesi; faizin, az veya çok her halinin 'katlamak' manası taşıdığını göstermektedir.

(İslam Ansiklopedisi)

Peki, "kalite farkı" ne olacak? Ürün kalitesi farklı olsa da hala eşit miktarlarda değiş-tokuş mu yapılacak? Yapılırsa ortaya bir haksızlık çıkmayacak mı? Örneğin, iyi cins hurma ile kötü cins hurmanın eşit miktarlarda değişiminin "haksızlık", bazı din bilginlerinin seçimi olan sözcüğe göre zulüm, olmadığını kim iddia edebilir?

Altın alış-verişini örnek veren İslam Ansiklopedisi şöyle bir iddia da bulunur: **"... işlenmiş altındaki işçiliğe itibar edilmez. Bu sebeple işçiliği olan işlenmiş bir altın, işçiliğe karşılık tutularak kendisinden daha ağır bir altınla mübadele edilemez."** Bu görüşün İslami açıdan mantıklı ve tutarlı olduğunu savunmak çok güçtür. Çünkü çağımızda üretimle-ticaretle-iktisatla uğraşanların çok iyi bildikleri gibi herhangi bir ürünün değerini belirleyen en önemli unsur "harcanan emektir". Dolayısıyla bir kilo külçe altın ile bir kilo altın kolye veya bir kilo işlenmemiş demir filizi ile bir kilo çelik aynı değerdedir. Hatta bir kilo altın kolye ile diğer bir kilo altın kolye bile harcanan emeğin kalitesi ve zaman dilimi göz önüne alındığında **"eşit ağırlığa rağmen eşit değerde olmayabilir"**.

Çelişkili bir durum olduğu çok belli! Bunun tek mantıklı açıklaması olabilir; söz konusu hadis "gerçek" hadis değildir. Aksi halde Hz. Peygamber'in ciddi bir çelişki içinde olduğu, yanlış yaptığı düşünülür ki herhalde Müslümanlar böyle bir olasılığı asla kabul etmeyeceklerdir.

Söz konusu hadisin "gerçek olmama" olasılığı nedir? Bu sorunun yanıtını başka hadislerle birlikte ele alıp, değerlendirmek gerekir. Bilindiği gibi bir zamanlar binlerce hadisin varlığı kabul edilirken bazı din bilginleri yaklaşık 400-500 civarında hadis olduğundan söz ederlerdi. Zamanla bu bilginlerin haklı oldukları kabul edildi ve hadislerin sayısında büyük bir düşüş gözlemlendi. Yukarıda sözü edilen ve faizle ilgili olan hadis de böyle bir hadis olamaz mı?

Yukarıdaki hadisin "gerçek olma" olasılığını azaltan bir görüş İlmihal'de yer almaktadır.

Medine'de bahçe sahiplerinin bu yöndeki ihtiyaçlarını ve isteklerini göz önüne alarak Resûl-i Ekrem bahçe sahipleri için dalındaki yaş hurmayı, tahmin suretiyle aynı miktarda kuru hurma ile değişime (bey'u'l-arâyâ, bey'u'l-ariyye) izin vermiştir. Halbuki ağaçtaki hurmanın fazla olması ihtimali göz önüne alınırsa bu fazlalık faiz olur. Fakat Hz. Peygamber belli bir ihtiyaca binaen genel kuraldan bir istisna olarak buna izin vermiştir.

(İlmihal, s.5)

Hız. Peygamber'in yukarıdaki alış-veriş örneğinde "fazlalık" olduğunu bilmemesi düşünülemez. Bunu "fazlalık" yani "faiz" olarak görmemesinin tek mantıklı açıklaması olabilir: Hız. Peygamber üründe kalite farkı olduğunda "eşit" miktarda değişimin "haksızlık" (zulüm) anlamına geleceğini gayet iyi biliyordu ve bu nedenle fazlalık alınmasına karşı çıkmadı. Diğer bir deyişle, ortada "istisnai" bir durum yok. Hurma için geçerli olan "kalite farkı" başta buğday, arpa, tuz olmak üzere tüm tarım ve sanayi ürünleri için de geçerlidir.

Tekrar hatırlatmakta yarar var; yukarıdaki görüşler-yorumlar peşin alış-verişle ilgilidir. Vadeli alış-verişlerde taraflardan birinin haksızlığa uğrama olasılığı söz konusudur.

Malların birbirleriyle vadeli satışına hiç bir şekilde izin verilmediği halde, satışın para mukabilinde olması halinde bu iznin verilmiş olması mallara karşı paraya tanınan bir imtiyaz olarak görülebilir.

Ancak paraların kendi aralarındaki vadeli işlemlerine izin verilmediğini tekrar etmek gerekir. Çünkü vadeli bir para mübadelesinde, vade sebebiyle iki bedel arasında meydana gelebilecek değer farklılaşması ve eşitsizlik, metre ve kilo gibi bir değer ölçüsü olan paranın bu fonksiyonunu kaybetmesi manasına gelir.

Vadenin önemi, iki bedel arasında ortaya çıkabilecek olan değer farklılaşması ve eşitsizliğe zemin teşkil etmesinden kaynaklanmaktadır. ... bugünkü 100 birimlik bir mal veya para, yarınki 110 veya 90 birimlik bir değere dönüşebilir.

(İslam Ansiklopedisi)

Yukarıda tartıştığımız "alış-veriş faizi" dışında bir de "borç faizi" vardır. İslam Ansiklopedisi borç faizini; "... ödünç, alım-satım veya başka her hangi bir sebepten zimmete geçen bir borca karşılık ödenecek olan mal veya para da şart kılınan fazlalık" olarak tanımlıyor.

Bu konuda Hız. Peygamber (as) tarafından yapılan ilk açıklama, yukarıda geçen, Amroğulları'nın Muğireoğulları'ndan, borçlarına karşılık ödenmemiş durumdaki faizleri talep etmeleri üzerine yapılmıştır. Faizlerden arta kalanı bırakmayı emreden ayetin inmesiyle Hız. Peygamber (as) Mekke'deki valisi Attab b. Üseyd'e mektup yazarak şöyle buyurdu: "Ya razı olurlar, ya da onlara harb ilan et." (Taberî, VI, s. 23)

(İslam Ansiklopedisi)

Yukarıdaki açıklamaya göre verilen borç para veya mal karşılığı "fazlalık" (faiz) alınması doğru bulunmuyor, hatta bu duruma razı olunmazsa savaş yapmaya bile izin veriliyor. Burada gene biraz kuşkulu bir görüş var. Faiz alacağım veya vermeyeceğim diye savaş açılmasına izin verilmesi acaba İslam'a ne kadar uygun düşer. Bu sorunu neden İslami hukukçular çözmesin? Eğer borçlu alacaklıya göre "daha güçsüz" ise hakkını nasıl arayacak? Kazanamayacağı bir savaşı başlatarak mı? Bu sorulara mantıklı bir açıklama getirilememesi durumunda Taberi'ye ait; **"Ya razı olurlar, ya da onlara harb ilan et."** Görüşünün doğruluğundan kuşku duyabiliriz.

Kur'an'da ve hadislerde faiz kavramının tanımı yapılmadığına göre öncelikle "İslami inanişeye uygun" bir tanım bulmak gerekir. Herhalde İslam Ansiklopedisi'nin tanımı herkes tarafından kabul görür. **"Türkçe'deki karşılığı faiz olan riba Arapça bir kelime olarak lügatte, ziyâde (fazlalık) ve nemâ (artma, çoğalma) manalarına gelir."** (İslam Ansiklopedisi).

İslam Ansiklopedisi faize biraz daha netlik kazandırmaya çalışır ve şu açıklamayı ekler:

Faizde parayı ödünç verip âtıl bir şekilde beklemek vardır. Emek, çalışma ve üretkenlik yoktur. Faizci ödünç alanın ürettiği mahsulden aldığı payla geçinir. Halbuki iktisadî faaliyetlerin esası çalışmak, üretmek; sonra, elde ettiği ihtiyaç fazlası ürünü ihtiyacı olan başka mallarla değiştirmektir.

Gözden kaçırılmaması gereken iki önemli özellik faiz alanın **"emek harcamaması"** ve **"üretime katılmaması"**, yani risk almamasıdır. Olması gereken de açıkça belirtilmiştir; "emek harcanmalı, üretim yapılmalıdır". Aksi halde faiz alan kişi çalışmadan, üretmeden varlığını artırmaktadır ki bu aslında tam olarak akılcı (rasyonel) ve topluma optimum yarar sağlayan bir iktisadi düzenin olmadığına da göstergesidir.

Emek harcanmaması ve üretime doğrudan katkı olmaması eleştirilse bile hiç risk alınmadığını söylemek pek doğru olmaz. Çünkü borç alan kişi(-ler) herhangi bir nedenden dolayı borcu ödeyemez duruma düşerlerse faiz bekleyen de beklentisi karşılanamaz, mal-mülk karşılığı ipotekli borçlar hariç.

Artık bir faiz tanımına sahibiz ve yasak olan faiz getirisinin "emek harcamama-doğrudan üretime katılmama" ile ilgili olduğunu kabullenmek akılcı ve toplum adına yararlı olacaktır, diyebiliriz.

İslam Ansiklopedisine göre faiz

Kur'an'da ve hadislerde faizin tanımının yapılmadığı yukarıdaki gözlemlerimizde gördük. Okuduklarımızdan şu "genel" çıkarımları yapabiliriz:

- 1- Alış-veriş peşin parayla yapılmalı.
- 2- Dolayısıyla, "vadeli" alış-veriş yapılmamalı.
- 3- "Aynı" ürünlerin değiş-tokuşu "eşit miktarlar" üzerinden olmalı.
- 4- Verilen borçtan fazlalık (faiz) alınmamalı.

Şimdi bu okuduklarımız çerçevesinde İslam Ansiklopedisi'nin faizin neden yasak olduğu hakkındaki görüşlerini-yorumlarını daha yakından görelim. Ansiklopediye göre:

"... İslâm'ı kapitalizmden ayıran özellik şudur: Kapitalizm, sermayede bulunan potansiyel nemâyı sermaye ödünce verilir verilmez derhal hakikî nemâyâ dönüşmüş farz ederek hemen faiz tahakkuk ettirir. İslâm ise bu potansiyel nemânın bilfiil gerçekleşip gerçekleşmeyeceğinin önceden bilinmemesi, gerçekleşse bile ne miktar olacağına kestirilememesi sebebiyle faizin baştan tahakkuk ettirilmesini kabul etmez."

(İslam Ansiklopedisi)

Yukarıdaki paragrafı yazanın iktisat bilgisi herhalde biraz yetersiz! Çünkü İslam sözcüğü bir dini inancı tanımlar, kapitalizm ise üretim ilişkilerinin türünü. Bir başka biçimde ve daha net olarak ifade edecek olursak, sosyalist veya kapitalist düzende İslam inancı yaşanabilir ve uygulanabilir. Veya İslami kurallara göre yönetilen bir ülkede üretim düzeni kapitalist veya sosyalist olabilir. Ama İslam dini ve kapitalizm birbirinin alternatifi değildir. "İslam" ve kapitalizm kavramları yerine "**İslami iktisadi düzen**" ile kapitalizm kavramları kullanılmış olsaydı çok daha doğru olurdu. Tanımı baştan yanlış yaparsak, hiçbir zaman sağlıklı ve anlamlı bir sonuca ulaşamayız.

Kullanılan yanlış kavramları şimdilik bir kenara bırakalım ve verilmek istenen veya verilmesinin istendiğini düşündüğümüz esas mesaja odaklanalım. Yukarıda aktarılan paragrafta söz konusu olan faiz "alış-veriş faizi" değildir, "borç faizi"dir, üstelik yalnızca üretim amaçlı verilen borcun, yani üretim kredisinin faizi söz konusudur. Yasağın nedenine gelince:

Buna göre faizin İslâm tarafından yasaklanmasındaki en önemli ve bu konuda Kur'an'da yer alan tek sebep şudur: Faiz, kredi kullanımı neticesinde ortaya çıkacak net kâr veya zarar durumunun veya bunların miktarının önceden bilinmemesine rağmen, faiz nisbetinin baştan tespit edilmesi sebebiyle, bu kredi kullanımından elde edilen sonucun taraflar arasında âdil ve dengeli bir şekilde paylaşılma imkânının ortadan kalkması; neticede, ister alan ister veren olsun, taraflardan birinin mutlaka zarara uğraması ve bu zararın hiç bir şekilde önlenmesinin mümkün olmaması sebebiyle haram kılınmıştır.

(İslam Ansiklopedisi)

Yukarıda söz konusu olan faizin "alış-veriş için kredi faizi" olduğunu unutmamak gerekir. Çünkü Kur'an'da veya hadislerde "üretim amaçlı kredi borcu ve faizi" hiç söz konusu edilmez. Alış-veriş kredisi faiz yasağı ise şöyle gerekçelendirilir:

Konuya borç veren açısından bakılacak olursa; verdiği ödünce karşılık alacağı faizin önceden belirlenmiş olması sebebiyle, borç verdiği müteşebbis bu parayla çok büyük kârlar elde etse bile, kullanılan paranın asıl sahibi kendisi olduğu halde, ödünç veren, ancak önceden belirlenen miktar kadar bir pay alabilecektir. İşte bu durumda da ödünç veren haksızlığa uğramış olmaktadır.

Üç tür faiz hakkında görüşler

Kur'an'da faiz türlerinden hiç söz edilmediği halde İslam Ansiklopedisi'ni hazırlayanlar bu konuda bir şeyler söyleme ihtiyacı hissetmiş olmalı ki üç tür faiz hakkında da görüş belirtilmiş; a-) negatif faiz; b-) enflasyon faizi, c-) iskonto faizi. Kur'an'da ve hadislerde sözü geçmeyen bu üç faiz türü hakkında bakalım hangi görüşler ileri sürülmüş.

1- Negatif-pozitif faiz

İslam Ansiklopedisi'nin tanımına göre:

Faizli bir ödünç akdinde, anapara ile faiz toplamı vade sonunda vade başındaki anaparadan daha az mal ve hizmet satın alabiliyorsa bu

faize negatif faiz denir. (Orman, s. 67) Negatif faiz, faiz haddinin enflasyonun altında tesbit edilmesi sebebiyle ortaya çıkar.

Bu tanıma göre vade sonunda anapara ve faiz toplamı ile ödünç verme anında satın alınabilen mal ve hizmetin daha çoğu alınabiliyorsa "pozitif faiz" oluşur. Negatif faiz tanımının hemen ardından bu faiz türünün haram faiz içinde değerlendirilmesinin mümkün olup olmayacağı soruluyor ve şu yanıt veriliyor:

... negatif faiz, pozitif faiz ile aynı hükme tâbi olmalıdır. Çünkü faizin yasaklanma sebebi olan 'önlenez zulüm sebebi olması' hali, her iki durumda da aynı derecede vardır.

Yukarıdaki paragrafta kullanılan ve İslami din bilginlerinin sıkça kullandığı "zulüm" sözcüğü "işkence yapmak" anlamında değil "**haksızlık**" anlamındadır. Zulüm sözcüğünün böyle sıkça kullanılmasının nedeni ya psikolojik olumsuz etki yaratma çabası ya da Arapçayı Türkçeye tercih etmek olmalı. Türkçe sözcük kullanımını tercih ettiğimizden ve zulüm sözcüğü yanlışlıkla "işkence-eziyet" anlamında algılanabileceği için burada "**haksızlık**" sözcüğünü kullanacağız. İslam Ansiklopedisi'ne göre negatif faiz ile pozitif faiz arasında bir ayrım yapılmadığı çok açık. Her iki durumda da "haksızlık" olacağı ileri sürülüyor.

İslam Ansiklopedisi'nin sözünü ettiği "**negatif-pozitif faiz**" ayrımının daha önce söz edilen "**alış-veriş faizi**" veya "**borç faizinden**" farklı bir özelliği vardır. Bu özellik "**enflasyon-deflasyon oranı**" ile ilişkili olmasından kaynaklanır. Bilindiği gibi enflasyon belli bir endekse göre fiyat artışı, deflasyon ise fiyat düşüşü anlamına gelir. Bir başka deyişle, söz konusu olan reel fiyat düzeyinin bir önceki döneme göre oransal değişimidir ve bu nedenle "**alış-veriş faizi**" veya "**borç faizinden**" farklıdır. Varsayalım 100 TL'ye aldığınız bir ürünü vadeli olarak bir yıl sonra 110 TL'ye satmak üzere anlaştınız. Buradaki "**alış-veriş faizi**" yüzde 10'dur, yani 10 TL. Ancak, eğer yıllık enflasyon yüzde beş olarak gerçekleşirse reel "**alış-veriş faizi**" yüzde beşe düşer. Vadeli satış yapan faiz almakla birlikte enflasyon sonucu reel anlamda beş TL faizden zarar etmektedir. Bir başka deyişle, beklentisi 10 TL reel gelir artışı iken enflasyon nedeniyle reel anlamda gelir artışından beş TL'lik kaybı (negatif faiz) olmaktadır.

Enflasyondan kaynaklanan negatif-pozitif faiz gelirin bir de "borç faizi" açısından bakalım ve birine 100 TL borç verdiğiniz ve bir yıl sonra 100 TL'yi geri aldığınızı, bu arada yıllık enflasyon oranının gene yüzde 10 olduğunu varsayalım. Borç alan bana yalnızca 100 TL geri öderse ben çok açık bir biçimde zarar göreceğim. Çünkü artık 100 TL ile bir önce satın alabildiğim

kadar mal ve hizmet satın alamam. Enflasyon nedeniyle "negatif faiz" olduğundan borç veren olarak ben zararlı çıkacağım ve bu durum "haksızlığın" ta kendisidir. İyilik yapayım derken zarar görmek herhalde hiç hoş olmadığı gibi bir kez daha birine borç vermek söz konusunda olduğunda caydırıcı bir rol oynayacaktır. Bu durumda borç veren haksızlığa (zulme) uğramış olmuyor mu? Enflasyon oranı kadar faize karşı çıkmak haksızlık oluşturacağı için İslami anlayışa uygun olabilir mi?

Bu arada borç alan kişi-kurum ister iyi niyetli ister art niyetli biri olsun borcun geri ödeme süresi uzadıkça enflasyon nedeniyle her geçen zaman biriminde daha çok kendine yarar sağlamış olacaktır. Çünkü borç aldığı 100 TL'yi reel anlamda belki 80 belki 70 TL olarak geri ödeyecektir. Bu durumda borçlu bir anlamda "haksız gelir" elde etmiş yani haksızlık yapmış (zulmetmiş) olmayacak mıdır? İslami inanış buna izin verebilir mi?

İslam Ansiklopedisi'nin yukarıdaki görüşlerine göre kesinlikle "**negatif-pozitif faiz**" almamak gerekirken aşağıda aktarılan görüşte ise çelişkili bir görüş sunulmaktadır. Bu kez enflasyon oranı kadar faizi haram görmeyen bir görüş karışımıza çıkmaktadır.

... iki taraftan biri lehine dengely bozan fazlalık faiz olduğu gibi öbür tarafın aleyhine olan eksilme de faizdir. Bu itibarla, enflasyonun altındaki bir faiz haddi de haram faiz hükmü içinde değerlendirilmelidir.

2- Enflasyon faizi

Enflasyon oranı kadar faizin haram olarak kabul edilmediğini ikinci cümleden anlıyoruz. Enflasyon oranı altındaki faiz oranı haram olarak değerlendirildiğine göre enflasyon oranı kadar faiz oranının haram olmaması gerekir.

Burada kritik soru şudur: Eğer "**enflasyon faizi**" bir "**faiz türü**" ise nasıl olur da din bilginleri tarafından haram hükmü dışında değerlendirilir? Genel ilke olarak "faiz" haram olduğuna göre "enflasyon faizi" yerine başka bir kavram kullanmak daha doğru olmaz mı?

Kavram karışıklığı-1

İslam Ansiklopedisi'nin faiz ile ilgili sunduğu veriler maalesef bazı sorunlu açıklamalar ile bir yandan kavram karışıklığına neden olurken diğer yandan da

açıklamaların "yeterliliği" konusunda kuşkular uyandırıyor. Örneğin, bir yerde aynen şöyle deniyor:

... **İslamî manada faiz, ekonomik manada olduğu gibi, illâ reel faiz, fazlalık, emek sarf edilmeden kazanılan para, enflasyonun üzerindeki faiz.. (Şencan, s. 222) demek olmayıp;**

İslami manada faiz - ekonomik manada faiz diye ayırım yapmak iktisat bilimi açısından yanlıştır. Faiz her zaman ve her yerde ekonomik (iktisadi) bir olgudur. Eğer "**İslam'ın faize anlayışı ile Keynesyen veya Neoklasik faiz anlayışı arasında şu fark vardır**" veya "**şu faiz türü ile diğer faiz türü arasındaki fark şudur**", dense sorun olmazdı. Ama "**İslami manada faiz**" diye sanki iktisadi olgulardan ve ilişkilerden bağımsız bir faiz türü varmış izlenimi bırakmak doğru bir yaklaşım değildir. Borç para örneğinde 100 TL'nin enflasyon sonucu bir yıl sonra yüzde 10 değer kaybettiğini yazmıştık. Bu kaybedilen yüzde 10 değer "**satın alma gücü**" kaybıdır ve bu tamamen bir iktisadi olgudur. Dolayısıyla konuyla ilgili aşağıdaki görüşler yanlıştır ve İslami, yani İslam'a uygun, olduğunu savunmak zordur. Çünkü görüş haksızlığa (zulme) açık kapı bırakmaktadır. Ayrıca, yukarıda İslam Ansiklopedisi'nden yapılan aktarmada belirtilen "**enflasyonun altındaki bir faiz haddi de haram faiz hükmü içinde değerlendirilmelidir**" görüne zıt bir görüştür.

... **bir satım akdinden doğan borcun gecikmesi halinde, enflasyon sebebiyle meydana gelen kayıp ise negatif faiz olarak adlandırılmaz. Çünkü bu, taraflarca karşılıklı olarak akdedilmiş bir faiz muamelesi değildir. Bu, tarafların iradeleri dışında cereyan eden bir olaydır.**

İslam Ansiklopedisi'ni hazırlayanların kesin bir karar vermesi gerekir. Ya enflasyon nedeniyle borç veren haksızlığa uğradığı için bir haksızlık (zulüm) vardır ve enflasyon oranı kadar faiz ödenmelidir ya da enflasyon oranı kadar bile olsa faiz haramdır.

Kavram karışıklığı-2 Enflasyon ve faiz

İslam Ansiklopedisi negatif faiz ile enflasyon faizini birbirinden tamamen ayrı iki iktisadi olgu gibi değerlendiriyor olmalı ki ayrı bir bölümde "enflasyon faizi" ile ilgili görüşler sunmuş.

Enflasyonla faiz arasında bir ilişki kurularak, enflasyonun faize gerekçe gösterilmesi doğru değildir. Çünkü faiz, ihtiva ettiği zulüm vasfını her şart ve ortamda gösterir. Faiz haddinin enflasyonun

üstünde, altında veya buna eşit olması, yukarda anlatıldığı gibi, faizin sebep olduğu ve onun yasaklanmasına sebep olan haksızlık ve zulmü ortadan kaldıramamaktadır.

Yukarıdaki paragrafta bir kez daha enflasyon nedeniyle faiz alınamayacağı çok açık bir biçimde belirtilmiş. Hatta enflasyon oranı kadar faiz oranının bile yasak kapsam dışında olamayacağı, **haksızlık ve zulmü**¹ ortadan kaldırmayacağı vurgulanmış. Oysa akılcı ve mantıklı düşünce bize enflasyon oranı kadar "ek ödemenin" haksız ödeme olmak bir yana, yapılmamasının "haksızlık" (zulüm) olacağını söylüyor.

3- İskonto Faizi

Birçok faiz çeşidi arasında İslam Ansiklopedisi'nde yer bulan diğer bir faiz çeşidi iskonto faizidir ve şöyle tanımlanır: **Vadeli bir alacağın, belli bir miktarının düşülerek vadesinden önce tahsil edilmesine iskonto denir.** Bu tanım yanlış olmamakla birlikte eksiktir. Bilindiği gibi iskonto sözcüğü İngilizce "discount" sözcüğünün Türkçeleştirilmiş biçimidir ve "indirim" anlamına gelir. Yukarıdaki tanımda yapıldığı gibi vadeli bir alacakla ilgili bir indirim olabileceği gibi peşin satışta üreticinin belirlediği satış fiyatından satışı gerçekleştiren aracıya yaptığı indirime de işaret edebilir. Örneğin, bir boya imalatçısının 10 Kg duvar boyasının piyasada satış fiyatını 25 TL olarak belirlediğini varsayalım. Bu boyayı satan aracı bir ticari birim için satış fiyatı bellidir ancak imalatçı ürünün aracıya, varsayalım yüzde 20 iskontolu (indirimli) satacaktır. Bu yüzde 20 aracı kurumun boyanın satışından kâr oranını gösterir. Dolayısıyla bu örnekte iskonto aracı için satış fiyatından indirimi temsil eder.

İslam Ansiklopedisi kendi tanımına göre gerçekleşen iskontoyu faize benzeterek haram olduğunu ileri sürmektedir.

Haram olduğuna hükmedenler... iskontoyu, vadeye paralel olarak borcun artmasına yani faize benzetmişlerdir. İskontonun bu artışa benzemesi, her iki durumda da zamana belli bir fiyat biçilmesi

---

¹ İslam Ansiklopedisi'nin kavram karışıklığı faiz kavramı dışında da karşımıza çıkıyor. Örneğin faiz ile ilgili "haksızlık" ve "zulüm" sözcükleri aynı anlamı taşımalarına karşın yukarıdaki alıntıda iki farklı anlam içeren kavramlar gibi kullanılmış.

sebebiyledir. Birincide zaman uzadıkça fiyat artarken, ikincide de zaman kısalıkça buna karşılık fiyat düşmektedir.

İslam Ansiklopedisi'ne göre bu tür faizden kaçınmak mümkündür.

İskonto faizinden kurtulmanın yolu, vadeli alacağı olan kişinin, alacağının cinsinden olmayan bir para veya malı alacağına karşılık olarak kabul etmesidir. Şu halde 100 liralık vadeli bir alacak, vadesinden önce meselâ 90 lira olarak tahsil edilemez. Çünkü karşılıksız kalan 10 lira ribe'l-fadl² olur. Fakat aynı 100 lira, mesela bugünkü değeri 90 lira olan bir mal veya dolar, mark gibi başka cinsten bir para ile tahsil edilebilir. Çünkü bedeller değişmiştir.

Görüldüğü gibi iskonto uygulaması vadeli alış-veriş ile bir tutulmuş ve ortaya zorlama bir yorum çıkmış. Eğer gelecekte, diyelim bir yıl sonra, 100 TL'ye satılacağı varsayılan bir ürün bugün 90 TL'ye satılıyorsa o ürünün bugünkü fiyatı 90 TL'dir. Söz konusu ürünün bir yıl sonra 100 TL'ye satılması bir olasılıktır veya beklentidir, çünkü bir yıl sonra ne olacağını kimse bilemez. Bir yıl sonra fiyat 50 TL de olabilir, 150 TL de. Bu nedenle iskontolu alış-verişi, vadeli alış-verişle aynı kefeye koymak doğru olmaz.

Diğer önemli bir husus ise 100 TL'lik ürünü iskontolu 90 TL'ye satın almak haram olarak değerlendirilirken 90 TL karşılığı Avro veya Dolar ile satın almak uygun görülüyor. Bunun adı aldatmaca değilse nedir?

Ve diğer bir sakınca daha; eğer iskonto haram olarak kabul edilirse yukarıda örnek verilen imalatçının aracı kuruma satış fiyatı üzerinden yaptığı indirim de haram kapsamına girer ki bu durumda ortaya yeni sorunlar çıkar. Aracı kurum kimseyi aldatmadığı, vadeli satış işlemi yapmadığı halde "haram kazanç" sahibi durumuna düşmektedir.

---

² Ribe'l-fadl : faiz

İlmihal'e göre faiz

Diyanet İşleri Başkanlığı'nın hazırlattığı İlmihal'e göre de faiz yasaktır. Ancak Kur'an'da bir faiz tanımı yapılmadığı, kapsamının ve ayırıcı özelliklerin neler olduğunun bilinmediği açık bir dille belirtilir. İlmihal'in en önemli özelliklerinden biri faiz yasağının nedenleri üzerindedir. Örneğin;

İslâm servetin âtıl bırakılmamasını, üretim ve yatırım dışında tutulmamasını isteyerek faiz ortamının doğuşunu engelleyici bazı tedbirler almıştır. İslâm'da temel üretim faktörü olarak "emek" kabul edilip, sermayenin risk ve zarara katlanmadan tek başına kazanç aracı olması önlenmiştir.

İlmihal bir iktisat kitabı olmadığı için maalesef bazı önemli kavramların tanımları üzerinde hiç durulmadan konu ile ilgili görüş belirtilmekte ve bu iktisat bilimi açısından sorunlar oluşturmaktadır. Örneğin; "servetin âtıl bırakılmaması" derken servetin tanımı nedir? Âtıl bırakılmamaktan kast edilen nedir? açıklanmamış. Bir konak veya garajındaki Ferrari marka araba da mülk sahibinin servetinin parçasıdır ama herhalde İlmihal'de söz edilen ve âtıl bırakılmaması istenen servet bu servet değildir. Büyük olasılıkla kast edilen "sermayenin âtıl kalmamasıdır" ki bu kez de "sermaye tanımı nedir?" diye sormak gerekir. Çünkü herkesin üzerinde uzlaştığı tek tip sermaye tanımı yoktur³.

Kavramlarla ilgili diğer önemli bir ayrıntı yukarıdaki alıntıda söz edilen "emek" kavramı ile ilgilidir. Bence kullanılan "emek" kavramı özünde doğru olmakla birlikte İlmihal'in aslında kast ettiği "emekçi"dir veya "çalışan" veya "işgücü". Bu kavram karışıklığı maalesef iktisat bilimiyle uğraşan akademisyenlerin büyük çoğunluğu tarafından da yapılmaktadır⁴.

İlmihal'in tartışmalı görüşlerinden biri faiz ile üretim ilişkisi üzerinedir ve şöyle ifadeler kullanılır.

Kur'an'ın, faizle ticaret arasındaki ilişkiye değinerek ticaretin helâl, faizin haram olduğunu bildirmesi de dikkat çekicidir. Çünkü ticaret üretken olup toplumda emeğe ve sermayeye dengeli bir pay verir,

³ Bak. H. Gürak, İktisat-2, 2008, www.hasmendi.net, 2010-09-01

⁴ Emek, emekçi kavramları ile ilgili ayrıntılı bilgi için bak. H. Gürak, İktisat-2, www.hasmendi.net, 2010-09-01

paranın akışını hızlandırır, belli istihdam imkânları ortaya çıkarır. Faiz ise üretken değil tek taraflı çıkar sağlayan bir sömürüdür.

İlmihal'e göre "ticaret üretkendir". Burada ticaret ve üretkenlik sözcüklerinden ne anlaşıldığı, nasıl tanımlandıkları çok önemlidir. Bilindiği gibi ticaret sadece ve sadece "hizmet" üretir, fiziksel ürünler değil. Ticaretin yapılabilmesi için önce fiziksel üretim gerçekleşmelidir. Örneğin, önce bir bardak üretilir, sonra bardak ticareti yapılır. Temel olan fiziksel üretimdir. Bardak yoksa ticaret de yoktur⁵. İlmihal'i yazanların bu ayrımı yaptıklarından veya bu ayrımın farkında olduklarından emin değilim. Aksine, yazılanlardan edinilen izlenime göre İlmihal'i yazanların iktisadi konularda bilgisi maalesef pek derin değil.

İlmihal'in sunduğu ilginç görüşlerden biri enflasyon faizi ile ilgili. İslam Ansiklopedisi'nin görüşlerinin aksine İlmihal'e göre enflasyon oranı kadar faiz alınmasında sakınca yoktur ki bu makul ve mantıklı bir görüştür.

Enflasyon oranını aşmayan bir faiz oranı gerçek faiz sayılır mı? .... bu soruya açık bir cevap vermek bir hayli güçleşmektedir. ... enflasyon sebebiyle hâsıl olan zararın bu nispette telâfi edilmesinde) sakınca yoktur.

İlmihal'de faiz konusu ve etkileri ile ilgili ve dikkate alınmasında yarar olan birçok ilginç görüşler yer almaktadır. İşte birkaç örnek!

Müslümanların ... faiz yerine yeni alternatif sistemler ve kredi imkânları üretmeleri, bu ihtiyacı karşılayacak başka kurumlar oluşturmaları gerekirdi. .... Toplum, İslâmî hayat tarzına ve anlayışa adapte olup sistem geliştiğinde, haliyle faizin yerini alacak orijinal ve İslâmî ilkelerle çatışmayan müesseseler kurulacak, faize hileli yollardan ulaşmaya ihtiyaç kalmayacaktır.

Faiz maliyete yansıdığından bundan en çok geniş halk kitlesi zarar görmekte, sermayenin belli ellerde toplanması hızlanmakta, insanlar acımasız ve barbarca bir mücadelenin içine itilmektedir. Öte yandan yüksek faizle alınan kredilerle yapılan yatırımlar ve girişilen

---

⁵ Ayrıntılı bilgi için bak. H. Gürak, İktisat, 2009, www.hasmendi.net, 2010-09-01

teşebbüsler beklenen kârı vermediğinde kapatılıp satılmakta, bundan da yine büyük bir kesim zarar görmektedir.

... konunun günümüz şartlarına uyarlanması ve toplumsal kalkınmada aktif bir öneme sahip sermaye birikimi ve yatırımlara finansal kaynak temini problemlerine çözüm bulunması da icap etmektedir.

İlmihal'in faiz ile ilgili ilginç ama eksik bir önerisi dikkat çekmektedir.

Belki daha sağlıklı bir yol, faiz meselesini ilke olarak dinen haram olması itibariyle dinî-şerî bir konu, insanın sömürülmesine ve haksız kazanca yol açması yönüyle ahlâkî bir mesele olarak ele almak, muâmelâtтан olması, toplumsal hayatı ve hukuk düzenini yakından ilgilendirmesi sebebiyle de pozitif hukuk düzenine ve kanunlaştırmaya taalluk eden bir konu olarak görmektir.

Yukarıda aktarılan görüşte eksik olan, hatta ciddi bir eksik olan şey "iktisat" biliminin tamamen devre dışı bırakılmış olmasıdır. Faiz, her zaman ve her yerde iktisadi bir olgudur. Hukuki açıdan düzenlemeler elbette önemlidir ancak bu özellik faizi hukukçunun konusu yapmaya yetmez. Bu nedenle İslam hukukçuları yerine iktisat bilgisi sahibi olanların daha çok söz hakkı olması gerekir. İlmihal'de de bu görüşü destekleyen bir bölümde şöyle diyor:

... faizin ne olduğu ve ne olması gerektiği hususunda iktisatçıların ve diğer sosyal bilimcilerin katkılarını da almak, böylece toplumun geneline yönelik bazı ölçüleri belirlemek mümkün olacaktır.

Oysa Türkiye'de faiz konusunda en çok yorum yapan, görüş bildiren kişiler İslami hukukçular, nâm-ı diğer fakihlerdir.

İlmihal, bazı eksiklerine karşın yukarıdaki alıntıda da belirtildiği gibi birçok açıdan çağdaş bir yaklaşım izlemektedir. Bu konuda verilebilecek örneklerden biri şöyle der:

İslâm emir ve yasaklarında genel ve toplumsal yarar ve zararı dikkate alır, yoksa şahısların özel yarar ve zararı ölçü alınmaz.

Prof. Dr. H. Karaman'a göre faiz⁶:

Karaman'ın din bilgini olarak uzmanlık alanı aslında İslam hukukudur, yani kendisi bir fakihdir. Buna karşın iktisadi bir olgu olan faiz konusunda hukukçu Karaman çok iddialı görüşlere sahiptir. Hatta kendi sitesinde yayınlanan yazıda "faizin her çeşidinin haram" olduğunu ileri sürdükten sonra "banka faizinin helal "banka faizinin helal olduğunun delillerini" bir bir çürüteceğim" biçiminde iddialı bir ifade kullanıyor. Bakalım hukukçu Karaman iktisadi bir olgu olan faiz konusunda ne kadar bilgi sahibi.

Karaman'ın tanımına göre: **Faiz hak edilmeyen fazlalık, gelir, rant, getiri demektir.** Halkın kullandığı "dakika bir, gol bir" diye bir deyim vardır. Karaman'ın faiz tanımındaki büyük yanlış bana bunu hatırlattı. Faiz ve rant aynı şey değildir⁷. İki kavram arasında önemli bir fark olduğunu herhangi bir hukukçunun bilmemesini doğal karşılamak mümkünken faiz konusunda çok iddialı olan birinin bu farkı bilmemesi yadırganacak bir durumdur.

Karaman, faiz ile ilgili iddialı görüşlerini sürdürüyor.

Faiz zulümdür ve haramdır; çünkü faiz alan, hiçbir riske girmeden, emek sarfetmeden, zahmet çekmeden, her nasılsa elde ettiği bir sermaye sayesinde gelir elde ederken bu sermayeyi kullanan, bununla yatırım ve üretim yapmaya teşebbüs eden, emek ve zahmet çeken kimseler faizciye (tefecilere, bankalara ve mevduat sahiplerine) sermayeden fazla ödeme yapmaktadırlar;

Faiz alanın hiçbir riske girmediği görüşü yanlıştır. Her borcun az veya çok geri dönmeme riski vardır. Örneğin, borç verdiğiniz kişi veya kurum borcu hiçbir biçimde ödeyemez duruma düştüğünde alacaklı ne yapabilir? Borç karşılığı ipotek istenerek risk oranı düşürülebilir. Ancak, verilen ipotek borcu karşılamaya yetmezse ne olacak? Verilen ipotegün, varsayalım bir ev, nominal değer olarak borcu karşılamaya yetiyor olsun. Borçlu iflas ettiği an ipotekli bina satılıp, borç tahsilâtı yapılamayabilir. Tahsilâtta her gecikme alacaklının aleyhine gelişmedir. Bir başka deyişle, sıfır riskli borç ender görülen bir olaydır.

⁶ Faiz konusunda soru-cevap. www.hayrettinkaraman.net/sc/00144.htm 2010-09-01

⁷ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bak. H. Gürak, İktisat-2, 2008, www.hasmendi.net, 2010-09-01

Karaman'ın kullandığı "sermaye" kavramının ne anlamda kullanıldığı merak konusudur. İktisat bilimiyle uğraşanların çok iyi bildikleri gibi tek tip sermaye tanımı yoktur. Acaba Karaman bu tanımlardan hangisine göre sermaye kavramını kullanıyordur? Veya farklı sermaye kavramlarının tanımlarını bilmiyor olabilir mi? Bilmiyorsa ortada çok vahim bir durum var demektir. Bu arada Karaman'a ait olan cümlede "**emek ve zahmet çeken kimseler faizciye sermayeden fazla ödeme yapmaktadırlar**" denmektedir. Acaba "**faizciye sermayeden fazla ödeme**" nasıl olmaktadır?

Karaman'a göre: **Faiz ödeyerek sermaye toplamanın yolları bankacılık, tahvil ve bono ihracı, faiz gelinine dayanan yatırım fonlarıdır.** Burada da Karaman kavram karışıklığının farkında değil, gibi görünüyor. Doğrudur, yatırım fonları aracılığıyla "faiz" geliri elde edilebilir ama yatırım fonları aracılığıyla kâr da elde edilebilir. Gelirin faiz veya kâr olması yatırım fonunun niteliğiyle ilgilidir. Dolayısıyla Karaman'ın sandığı gibi her yatırım fonu getirisi faiz değildir.

İnternetteki yazısında Karaman bir başka yanlışın içine düşüyor. Karaman'ın kullandığı ifade aynen şöyle:

... dinler faizi haram kılmış, sermaye toplamak için kâr ve zararda ortaklık seçeneğini tercih etmiştir.

Bildiğim kadarıyla hiçbir din kâr-zarar ortaklığı kavramını kullanmaz. Bu kavram ve uygulaması tamamen insanlara aittir. Dolayısıyla "**dinler... kâr ve zararda ortaklık seçeneğini tercih etmiştir**" görüşü yanlıştır. Herhalde Karaman'ın söylemek istediği borç alarak-vererek üretim sermayesi oluşturmak yerine "**kâr- zarar ortaklığının**" İslam'a daha uygun olduğudur.

Karaman'a göre: **Eğer faiz olmasaydı mal ve hizmet, faiz miktarı kadar ucuza alınacaktı.** Bu öngörü yalnızca bir olasılığı yansıtır. Çünkü bir mal veya hizmetin bedelini sadece faiz oranı etkilemez. Bir ürünün piyasa satış fiyatının alt sınırını üretim maliyeti belirler, cet. par. Üst sınırı belirlemede en önemli etken ise "talebin büyüklüğüdür". Talep edilen bir ürün piyasada az bulunuyorsa, aynı zamanda rekabet azsa veya yoksa ve devlet piyasalara müdahale etmiyorsa gerçek piyasa değerinin çok üstünde bir fiyata satış gerçekleştirilebilir. Dolayısıyla, borç alınan para karşılığı faiz ödeyerek üretimi gerçekleştirilen bir ürünün fiyatının "**faiz miktarı kadar ucuzlayacağı**" sadece ve sadece bir varsayımdan ibarettir.

Karaman yazısının son bölümünde bazı ilahiyatçıların faiz ile ilgili görüşlerini eleştiren şeyler yazmış. İlahiyatçı birinin iktisadi bir olgu olan faiz konusunda

başka ilahiyatçıları eleştirmesi elbette ilginç geliyor. Ama bence bu konuyu iktisatçılara bıraksalar veya en azından iktisatçılar ile birlikte çalışsalar çok daha verimli olurlar ve çok daha az hata yaparlar. Bu arada, Karaman'ın şu önerisini de dikkate almak gerekir.

Benim müslümanlara tavsiyem, işten anlayanların şirket kurmaları, parası olanların da hisse senedi alarak şirketlere ortak olmalarıdır.

Özetle

Görüldüğü gibi Kur'an'da faizin yasak olduğundan söz ediliyor ama maalesef ne faiz tanımına yer verilmiş, ne de faiz çeşitleri hakkında bilgi var. Dolayısıyla hangi faiz işlemlerinin, hangi koşullarda ve ne kapsamda geçerli olduğuna dair malumat sahibi değiliz. Aslında böyle ayrıntıların olmaması çok doğal çünkü Kur'an bir iktisat ders kitabı değildir.

Kur'an'da olmayan faiz ile ilgili konuları açıklamada ikinci kaynak Hz. Peygamber'in hadisleridir. Ancak, bilindiği gibi genel anlamda hangi hadislerin "gerçek" olduğu konusunda tartışmalar vardır. Bir zamanlar binlerce hadisin miras kaldığına inanılırdı ama günümüzde gerçek hadislerin sayısının 300-500 arasında olduğu söyleniyor. Bu durumda iktisadi konularla, özellikle de faiz konusunda hangi hadislerin gerçek olduğunu nasıl öğrenebiliriz?

İslam Ansiklopedisi ve Diyanet'in İlmihal'ine göre Hz. Peygamber'e ait olduğu ileri sürülen altın veya hurma değiş-tokuşu ile ilgili görüşler bu hadislerin doğruluğu konusunda kuşku uyandırıcı niteliktedir. Örneğin, iddiaya göre Hz. Peygamber altının değiş-tokuşunun "eşit" miktarlarda yapılmasını söylemiş. Oysa altını işlemek için harcanan emek dikkate alındığında bir kilo işlenmemiş altın ile bir kilo altın yüzük veya bileziğin aynı değerde olmadığını biliyoruz. Hz. Peygamber emeğin değerini göz ardı etmiş, işlenmemiş altına kattığı değeri önemsememiş olamaz. Hz. Peygamber'in böyle bir mantık hatası yapması beklenmediğine göre hadisin gerçekliğini sorgulamak daha doğru olur.

Aynı mantık çerçevesi içinde taze hurma ile kuru hurma veya kaliteli hurma ile kalitesiz hurma değiş-tokuşunu da değerlendirmek gerekir. Bir kilo taze hurma ile bir kilo kuru hurma "eş değerde" olamayacağına göre "eşit ağırlıkta" değiş-tokuşu da mantığa aykırıdır. Dolayısıyla altın ve hurmanın "eşit ağırlıkta" değiş-tokuşu ile ilgili hadislerin gerçek olma olasılığı yoktur, denilebilir.

Uzun süre din bilginleri, özellikle de İslam hukukçuları faiz konusunun kendi alanlarına girdiğini düşünerek bu konuda görüşler belirtmiş, açıklamalar yapmış ve yorumlar getirmişler. Hatta Diyanet İşleri Başkanlığı bile internet sitelerinde faiz ile ilgili konuları "İslam hukuku" başlığı altında açıklamaya çalışmışlar ve maalesef iktisat bilimine hâkim olmayan birçok kişi "kesin" ifadeler kullanarak faizle ilgili sorulara yanıt vermişler. Oysa önemli dini görüşlerden biri "**işin ehline verilmesi**" gerektiğini söyler.

İşin ehli olanlar kimlerdir? Faiz konusu söz konusu olduğunda işin en ehli olanlar bellidir; hem dini konularda hem de iktisat biliminde uzaman olan kişiler. Böyle niteliklere sahip bilim insanı bulmak çok zordur. Benim bildiğim kadarıyla her iki konuda uzmanlığını eşdeğerde kabul edebileceğim kişiler yok. Bildiğim kişilerin dini bilgilerinin düzeyini sorgulayamam ama iktisadi konularda yeterli bulmadığımı söyleyebilirim. Her iki alanın ehli olmayan din bilginlerinin ne kadar ciddi yanlışlar yaptığını yukarıdaki Prof. Karaman örneğinde gördük.

Faiz her zaman ve her yerde iktisadi bir olgudur ve bu nedenle iktisatçıların görüşleri-açıklamaları-yorumları çok önemsenmelidir. İktisatçı aynı zamanda bir din bilgini olmak zorunda değildir. Bu nedenle faizle ilgili bilimsel görüşlerin dini söylemlerle uyum içinde olup olmadığı konusunda din bilginlerinin görüşlerinin alınmasında yarar vardır. Ancak, iktisat bilimi konularında "yeterli" bilgiye sahip olmayan din bilginlerinin kendi sınırlarının nerede başlayıp, bittiğine dikkat etmeleri gerekir.

Her iş ehli tarafından yapılmalıdır.

KAYNAKLAR

Diyanet İşleri Başkanlığı

Kur'an-ı Kerim Meali

www.diyamet.gov.tr/kuran/Kuran_Meali/KURAN.pdf

2010-08-09

İlmihal

http://sorusor.diyamet.gov.tr/fmi/xsl/fetva/y_dokumcevap.xsl?-db=FetvaVT&-lay=wfkweb&-recid=1027&-find=

2010-08-09

Türkiye Diyanet Vakfı

1995

İslam Ansiklopedisi

Cilt: 12, İstanbul.

Gürak, H. 2008

İktisat-2,

www.hasmendi.net, 2010-09-01

Gürak, H. 2009

İktisat

www.hasmendi.net, 2010-09-01

Karaman, H.

Faiz hakkında soru-cevap

www.hayrettinkaraman.net/sc/00144.htm, 2010-09-01